

שושנה הלוי

מלחמת קרים שבין תורכיה לרוסיה פרצה ב-4 באוקטובר 1853, אחרי שצבאות רוסיה עברו את נהר פרוט שלושה חודשים קודם לכן (ביולי 1853). המלחמה נמשכה עד אביב 1856. בפקודת הצאר ניקולאי I, נותק הקשר בין יהודי רוסיה-פולין לבין יהודי ארץ-ישראל, בתחילת המלחמה 'ונסתמו צינורות השפע', היא התמיכה הכספית שיהדות נדיבה זו הרעיפה על היישוב.

בחדש שבט תרי"ד (פברואר 1854), הריצו ראשי עדת ישורון בירושלים, צפת, טבריה וחברון אל משה מונטיפיורי מכתבים ו'קול קורא' לעזרה, בהם תינו את צרותיהם ותיארו את מצבם הנואש כתוצאה מן המלחמה. 'אנו זקני וראשי עדת ישורון... מפילים תחינתנו בפני רום מעלתך ומבקשים רחמים במצוקתנו, כי רק אותך אנו יודעים מכל נדיבי עמנו... מעוצם הרעב תמנו לגווע... וכל מאמצינו להקלת המצוקה לא נשאו פרי. אל מי נפן לעזרה אם לא אל מי שידוע ומכיר את מצבנו ומי שחמל עלינו תמיד בעתות בצרה... אנו שוטחים את בקשתנו לפניך שתעורר עלינו את רחמי אחב"י, שיאספו תרומות לישע המדוכאים בציון. כן מבקשים אנו ממך, סיר משה מונטיפיורי, שתשתדל ש"הקול-קורא" שלנו יועתק לאנגלית, ידפס ויופץ בין אחינו בבריטניה ובאמריקה...'. ואמנם ב-20 במאי 1854 נדפסו המכתבים וה'קול-קורא' ב'טיימס' הלונדוני, ובראשם מכתבו של מונטיפיורי אל הרב הראשי בבריטניה ד"ר נתן אדלר, 'בדבר היהודים הרעבים בארץ הקודש', תשובתו של הרב למונטיפיורי ו'איגרת-רועים' ממנו לקהל עדתו בבריטניה להחיש עזרה לרעבים בציון. בסיום נאמר: 'תרומות תתקבלנה בתודה על-ידי הרב הראשי ד"ר נתן אדלר... וסיר משה מונטיפיורי... התרומה שכבר נתקבלה—סיר משה ולידי מונטיפיורי: 500 ל"ש'. (כל הנ"ל בעתק גם לירחון היהודי האמריקאי 'אוקסידנט', אוגוסט 1854, עמ' 266—270 ומותר להניח שנעתק גם לעיתונים אחרים). [כאן ע"פ הנוסח האנגלי].

תרומות התחילו להגיע מכל העולם, גם משאינם יהודים, ועד ה-23 בפברואר 1855 נאספו 18,584 Is/£. אולם ראשון שנחלץ בפועל לעזרת היישוב היה בית רוטשילד בפאריס,

N. Adler & M. Montefiore, *Appeal fund on behalf of the suffering Jews in the Holy Land, London 5615-1855*, p. 3

ששלח את סוכן-ביתו ד"ר אלברט כהן לירושלים, כדי לבדוק במקום במה ניתן לעזור. ב-9 ביולי 1854 הגיע ד"ר כהן לירושלים. הוא עשה בה שלושה שבועות ובפרק זמן קצר זה פעל גדולות: הקים בית-חולים על-שם מאיר רוטשילד, יסד בית-ספר למלאכה לנערים, בית-ספר לבנות ומפעלי חסד שונים. שנה אחריו, ב-20 ביולי 1855 הגיעו לירושלים — בפעם הרביעית — סיר משה וליידי מונטיפיורי. גלוו אליהם מזכירו ד"ר אליעזר לוה, ובן אחותו חיים גדליה ורעייתו ימימה, וכן מר גרשום קורשידט. בדרכו ארצה עבר מונטיפיורי דרך קושטא, שם השיג מן השולטן עבדול מאג'יד — בין היתר — גם פירמאן המקנה לו את הזכות לקנות קרקעות בארץ-ישראל למטרות צדקה. בירושלים קנה מאחמד אגא אל-דיודאר חלקת אדמה מחוץ לחומה עליה עומדות כיום השכונות 'משכנות שאננים' ו'ימין משה', כשמעליהן מתנוססת טחנת-הרוח המפורסמת.

לפני שעזב מונטיפיורי את הארץ, קנה גם ביפו 'נחלה עם בית ובאר המסוגלת לספק שפע של מים מצוינים, ואחדים מעניי ישראל הועסקו מיד בעבודה על חלקת אדמה זו הידועה בשם "ביארא" [פרדס] והנמצאת בקרבת האחוזה של הטמפלרים הוירטמבורגים'.⁴ שטח הפרדס היה 52,120 מ"מ ועלה 50,000 פיאסטר או 326 ל"ש.⁵ נמצאו בו 1,407 עצי פרי למיניהם: תפוזים, לימונים, אתרוגים, רימונים, תפוחים, אפרסקים, גפנים, שקדים, תמרים, מישמש, אגסים, תאנים, בננות ועצי-סרק. מונטיפיורי תלה הרבה תקוות בפרדס, ומהכנסתו אפילו תכנן תמיכה בתלמידי-חכמים שבירושלים. אלא שהעניינים התפתחו שלא כמצופה. כבר בשנתו הראשונה היסב לו הפרדס הפסדים. הללו הלכו וגדלו במרוצת השנים. לא פעם נתעוררו ספקות ביחס לכדאיותו.⁶ ב-17 במאי 1857, בעת ביקורו החמישי בארץ,

2 על-פי יומנו של מונטיפיורי בכתב-ידו, הנמצא בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, ולא 18 ביולי כפי שנדפס ביומן, ב, שהו"ל ד"ר לוה בלונדון 1890, עמ' 45 (להלן: יומן).

3 בתעודות מן האוסף של אליהו אלישר, ערוך בידי אברהם חיים, ירושלים (1971), מס' 56, תאריך 28 ד'ו אל-קעדה 1271 להג'רה [12.8.1855], מדובר ב'החכרת שטח אדמה מחוץ לחומות... מאחמד אגא אל-דרדאר [וצ"ל דודאר] לידי משה מונטיפיורי... בסך של מאה ועשרים אלף גרושים, ותוקף השטר לארבעים שנה'. ואילו בארכיון הציוני, תיק A153/127, נמצא המקור התרגום לאנגלית של שטר-המכירה מהתאריך הנ"ל — 28 אל-קעדה שנת 1271 — ובו נאמר בפירוש שבתוקף הפירמאן שקיבל מונטיפיורי מהשער העליון 'הוא תופיע ביום הנ"ל למחכמה... וקנה בכספו שלו ולא של אחרים מהמוכר סעיד אחמד אגא אדיודאר... אשר מכר לו את הקרקע... אשר ירש מאמו... במחיר 12,000 פיאסטר'.

4 יומן, ב, עמ' 56. בשעת הקנייה ב-1855, נמצאה הביארא בקרבת האחוזה שרכשו המתישבים האמריקאים — תחילה כת 'שומרי שבת' ואחר-כך אנשי 'כנסיית המשיח' — ורק בשנת 1869 נרכשה אחוזתם על-ידי הטמפלרים הוירטמבורגים.

5 ל"א פראנקל, ירושלימה, וויען (תרי"ט), עמ' 149; וכן י' מיזל, אלה תולדות קרן מזכרת משה, ירושלים תרצ"ט, עמ' 14. לאמיתו של דבר עלה הפרדס 40,000 פיאסטר, ככתוב בשטר-המכירה שלהלן. על פקודת השולטן למושל יפו לשלוח מדי לילה 3 חיילים לשמור על הפרדס. ראה 'אוקסידנט', יולי 1856, עמ' 203.

6 ראה בנדון מכתבו של ד"ר נתן אדלר למונטיפיורי, בארכיון הציוני תיק J33/51.

הלך מונטיפיורי לראות את הפרדס ו'שהה בו שעה, בבחנו את הדו"חות שהגיש לו מר [צ'ארלס] מינור [בנה של קלורינדה ס' מינור, חוכרי הפרדס] ובקרו את מטע העצים החדש⁷. 'הפרדס נעבד אז בידי שתי⁸ משפחות יהודיות, קלאסן וליטמן, בהשגחת החוכר הקודם של האחוזה. 'על-פי בקשתו של מונטיפיורי ערכו ד"ר הוג'קין (Hodgkin) ומר גאלוביי (Mr. Galloway) תסקיר על הפרדס, והגיעו למסקנה כי בשנת 1856 היתה ההוצאה 28,700 פיאסטר מצרי, בעוד שההכנסה היתה רק 27,544 פיאסטר... והדבר הפתיע מאד את מונטיפיורי בידעו כי הפרדסים האחרים שבאותה סביבה רווחיים ביותר... מאז ואילך עלתה ההוצאה על ההכנסה במוצע 40 ל"ש לשנה¹⁰.

בביקורו השישי בארץ, בשנת 1866, מצא מונטיפיורי את הפרדס חרב ועזוב, לפי שחוכריו החדשים (ישראל שמחון ויעקב בן-שימול)¹¹ לא יכלו לעמוד בפני התקפותיהם של ערביי הסביבה. לפיכך בא בדברים עם הרב דוד בן-שמעון, הרב הראשי לעדת המוגרבים, כדי להושיב בפרדס ארבע או חמש משפחות מוגרביות, שיעלה בידן לטפח את הפרדס ולגדור פרצותיו¹². ואכן, בחודש אב תרכ"ח (1868) נשלחו בפקודת הרב הנ"ל מירושלים ליפו חמש משפחות. אלא ששמחון ובן-שימול, שנשארו על משמרתם גם אחרי מותו של מונטיפיורי, טיפלו בהן שלא כראוי, עד כדי כך שהן היו אנוסות לחזור לירושלים אחרי

7 ראה מכתבה שנשלח מיפו ב-4 באפריל 1854 ונדפס ב'אוקסידינט', יולי 1854, עמ' 200—206. וראה שם גם עמ' 265. הגב' מינור נפטרה ב-6 בנובמבר 1855 בהיותה בת 46, ונקברה באחוזה 'הר התקוה' שלידי יפו. הספד עליה ראה: 'אוקסידינט', מארס 1856, עמ' 603.

8 יומן, ב, עמ' 65.

9 ל"א פראנקל, שם, כותב מפי רבה של יפו ר' יהודה הלוי מרגוזא, ש'עשרים אכרים יהודים' עובדים בפרדס. גיתן להניח שהרב מסר לו את הפרטים על יפו בכתב-ידו, ואז נתחלפה לו לפראנקל 'ב' משפחות' ב'כ' משפחות'. כי באותה שנה — 1856 — שנת ביקורו של פראנקל ביפו, נדפס גם ב'אלגעמיינע צייטונג דעס יודנטומס', שנה 20, עמ' 485, ש'ביפו עובדת משפחה יהודית אחת בפרדס מונטיפיורי... חוץ ממנה עובד שם גם האדון קלאסן, גרמני שקיבל עליו את הדת היהודית. לאדון קלאסן גם שדה משלו בקרבת הפרדס, אותו החכיר למיכאל רועז ישראל (גר-צדק וורדר קרסון) לתקופה של שנה, החל ביוני 1855, ב-1,500 פיאסטר (ראה 'אוקסידינט', יוני 1855, עמ' 135). בשדהו זה נעשה בשנת תרכ"א נסיון להקים תעשיית לבנים, כפי שמספר משה בן יונה מחרסון תושב ירושלים: 'באתי ליפו ת' בבאירע הנקרא שדה של הגר-צדק ר' דוד [פטר קלאסן] נ"י ועשיתי תנור לעשות סיד וגם מלבנים. עשיתי גם פראבע [דגם] וטוב מאד ב"ה. וגם לקחו שני לבנים ממלאכתי להראות בלאנדאן הבירה כי הם טובים מאד' ('המגיד', ה' בתמוז תרכ"ב, גליון 26, עמ' 203).

בעודו בחיים (הוא נפטר בט"ז בתמוז תרכ"ה), מכר קלאסן את הבייארא שלו ל'איש יהודי מעולי בבל במחיר 25,000 גראש' ('המגיד', כ"ו במרחשון תרכ"ו, גל' 44, עמ' 348), ולא כפי שנדפס ב'הלבנון', ערב ראש-השנה תרכ"ו (בטעות נדפס שם 'תרכ"ה'), גל' 19, עמ' 290, שהוא 'נפטר והניח אחותו הקרקע שלו הפקר'.

10 יומן, ב, עמ' 68.

11 הם נתמנו כנראה בשנת תרכ"ב. ראה גם 'המגיד', י"ג במרחשון תרכ"ג, עמ' 344.

12 יומן, ב, עמ' 187.

חודשים מספר¹³. מכאן ואילך היו העניינים יגעים ביותר, וההוצאות עלו משנה לשנה. אם טוב בעיניכם לשלוח ששים ליראס בכל שנה, והפירות של הגן יהיו למחייתינו, הגנו עבדים לעבוד באמת ובאמונה, כותבים החוכרים הנ"ל לד"ר נ' אדלר ולמונטיפיורי. מאוחר יותר לא הסתפקו גם ב'תשעים ליראס לשנה', ומונטיפיורי הביע את הסתייגותו מהם בכך שלא השיב להם על רוב מכתביהם, ובאותן תשובות מועטות שכן השיב הביע את רוגזו עליהם¹⁴. באפס ברירה נאלץ לכסות מדי שנה את גרעונות הפרדס. ההצעות הרבות שהופנו אליו להחליף את החוכרים הללו בחוכרים מתאימים יותר, לא נתקבלו על דעתו, מפני שלא ראה 'מתאימים יותר'. וכך נמשך המצב גם אחרי מותו. רק בשנת תרנ"ד, תשע שנים אחר פטירתו של מונטיפיורי, חכרה חברת כל-ישראל-חברים את הפרדס מ'קרן מזכרת משה' והעבירה אותו להנהלת בית-הספר החקלאי 'מקווה-ישראל'¹⁵. אך למרבה הפלא, גם בידי מנהלי 'מקווה-ישראל' (תחילה לופו ואחר-כך קראוזה) לא עלה להפוך את הפרדס לריווחי, וההוצאות עלו תמיד על ההכנסות. לא מעט גרם לכך ההסכם שקיים היה בין כ"ח לבין הוועד הירושלמי של 'קרן מזכרת משה', על פיו יש להעסיק בפרדס רק פועלים יהודים. אך למעשה לבד מארבעה-חמישה תלמידי 'מקווה-ישראל', עבדו בפרדס גם ערבים. כשנתבעה כ"ח לקיים את ההסכם, ניסתה להצדיק את עמדתה בטענה כי פועלים ערבים מומחים יותר וזריזים יותר מפועלים יהודים, אך הוועד הירושלמי עמד בתוקף על סעיף זה של ההסכם, ומנהל 'מקווה-ישראל' מר לופו תמך בגישה זו¹⁶. בסופו של דבר הגיעו הכול לכלל מסקנה שאין עוד הצדקה להחזיק בפרדס, וב-22 לדצמבר 1922 נמכרה החלקה הנחמדה לראשי ה"סוכנות אמריקנית אי"ת לעסקי קרקעות" ישראל טננבוים וישראל בלומנפלד במחיר של 5,665 ל"מ, והם העבירו את זכויותיהם לפי חוזה מן 10 לדצמבר 1923 לשותפים דוב בער שפק, לבובסקי וחיקל שיף, שחלקו את הנחלה ל-200 מגרשים בערך, אשר נמכרו ליחידים במחיר 8-ג"מ לאמה... ונוסף לזה נגאלה כברת אדמה מחוץ לפרדס מידי הגרמנים, ועל כל השטח הזה נוסדה שכונה חדשה. הקונים רצו מקודם לקרוא את השכונה בשם "גנניה", אבל דוד ילין עמד בשם הוועד הלונדוני על הדרשה, שיש למלאות את סעיף 14 לחוזה, שלפיו שטח האדמה המכור ישא עליו את שם מונטיפיורי לעולם ועד, ולכן נקראה השכונה... "שכונת מונטיפיורי"¹⁷.

עם המכירה נמנעה טובה מיהודי יפו, ש'פרדס מונטיפיורי' שימש להם במשך שנים רבות מקום לפיקניק. הפרדסן יצחק רוקח מספר כי את 'הפרדס היהודי הראשון... של סיר משה

13 ראה מכתב שמחן לד"ר אדלר ולמונטיפיורי מיום כ"ה באב תרכ"ח (1868) בתיק — A153/127/1 שבארכיון הציוני.

14 על כל הנ"ל ראה תיק — A153/127/1 בארכיון הציוני.

15 י' מיזל, שם, עמ' 89.

16 ראה מכתבו (בצרפתית) 'לאדון אדלר בלאנדאן', מיום 9 באפריל 1890, בארכיון הציוני תיק A153.

17 י' מיזל, שם, עמ' 90—91.

מונטיפיורי, אשר קנה אותו מערבי יפואי... הכרתי משחר ילדותי, כי הייתי מבקר בו יחד עם הורי וידידים מנוה-צדק, זו השכונה העברית הראשונה מחוץ לתחום יפו. הללו נהגו לצאת מפעם לפעם לפרדס ל"פיקניק" — "שטחה" בלשון הימים ההם. ב"שטחה" היו משתתפות כחמש-עשרה משפחות — איש ואשה טף וזקן. יצאו עם בקר בעגלתו של בעל-העגלה ר' יוסף הורביץ המנגן, או "יוסלי שפילער", מצוידים בכלי-בישול וצרכי-אוכל. הנשים ביטלו מאכלי תאוה לרוב, ואותו בעל-עגלה, לאחר שפירק את כל הכבודה בפרדס, היה נעשה "כלי-זמר" ומנגן בקלארינט, בכינור ובתוף לסירוגין. בעזרת ארבעה בניו, כולם "כלי-זמר" אמונים בכל הכלים, היה מנעים את השהייה בפרדס עד שקיעת החמה, שאז היה מחזיר בעגלתו את המשתתפים לנוה-צדק, וזמן הנסיעה כמחצית השעה הלך או שוב¹⁸.

מאז קניית הפרדס חלפו יותר ממאה ועשרים שנה. אף-על-פי שהרבה נכתב עליו (בחלקם דברים הסותרים אלה את אלה) — עדיין פרטים רבים על אודותיו לא היו ידועים. ביומני מונטיפיורי לא נזכר אף ברמז ממי נקנה הפרדס, ועל-סמך הכתוב שם: 'ואחדים מעניי ישראל הועסקו מיד בעבודה על חלקת אדמה זו' — קבעו חוקרי תולדות הפרדסנות בארץ-ישראל, שיש לראות ב'פרדס מונטיפיורי', שנקנה על ידו בשנת 1855 מערבי יפואי, את ראשיתה של הפרדסנות היהודית בארץ. גם כתבי תולדות העיר תל-אביב, בדברם בשכונת מונטיפיורי, אומרים כי אדמת הפרדס שעליה הוקמה השכונה, נקנתה על-ידי מונטיפיורי מערבי יפואי. ואילו מר שמואל רפאלי (רפאלוביץ) מספר כי המתישבים האמריקאיים שהגיעו לארטס בשנת 1852 בראשות הגברת מינור, עזבו ב-1853 את ארטס וניסו 'ליסד מושבה בעמק השרון אצל ואדי מוצר[ר]ה... ויקראו את המושבה "הר התקוה" — אך התקוה נהפכה להם לרועץ ואז בא סיר משה מונטיפיורי לעזרת האכרים האלה ויקנה מהם את הכרם הנודע בשם "כרם משה" [וצ"ל 'פרדס מונטיפיורי'] וימסור את ההנהגה לידי המתישבים האלה¹⁹. והנה נודמן לידי באקראי שטר-המכירה המקורי של הפרדס, שעדיין לא ראה אור, ובו פרטים מאלפים ביותר שלא נודעו עד כה, והשמים לאל את הדעה שהפרדסנות היהודית בארץ מתחילה ב'פרדס מונטיפיורי' שנקנה כביכול בשנת 1855 מידיו של ערבי יפואי. שטר-המכירה כתוב באותיות רש"י מפוארות על גליון נייר גדול — 38 × 23 ס"מ — והוא במצב כה תקין כאילו נכתב היום. משטר-מכירה זה אנו למדים, להפתעתנו הרבה, שהפרדס נקנה לא מערבי לא כי אם מר' יהודה הלוי מרגוזא²⁰, מחדש הישוב היהודי ביפו, ושנים משותפיו הרב חיים אברהם פינסו ויחיאל בכר הכהן. ומה

18 י' רוקח, פרדסים מספרים, רמת-גן 1970, עמ' 95.

19 לונץ, לח ארץ ישראל לשנת התרע"ב, ירושלים [תרע"א], עמ' 81.

20 יש לציין שמהכתוב ב'אוקסידינט', יולי 1854, עמ' 201 — עולה ש'יהודה לוי' היה בעל הפרדס, וגם בא.צ.י. מ"ו בספטמבר 1856, עמ' 485, נאמר בפירוש שהפרדס נקנה על-ידי מונטיפיורי מיהודה לוי, דבר שנעלם מעיני החוקרים.

שמפתיע יותר הוא שר' יהודה הלוי היה לא רק פרדסן-רבא, אלא שבמו ידיו נטע פרדס ענק בן 5,310 עצים, כמו שעוד נראה מתעודה אחרת שבידי. תמוה על-כן של"א פראנקל, שנפגש עמו ביפו וכתב עליו ועל 'פרדס מונטיפיורי', אינו מזכיר אף במלה שלרב היה קשר כלשהו עם פרדסנות.

לקנייה זו של מונטיפיורי לא היתה כל משמעות לגבי בניין הארץ, כי מה רבותא בכך שהוא קנה פרדס מיהודי והעבירו ליהודי? הרי בכך לא תרם ולא כלום להגדלת שטחי האדמה היהודיים, על אף הרשיון שהיה בידו לעשות כן. ואולי זוהי גם הסיבה שביומן לא נזכר ממי נקנה הפרדס, שעה שמוכר הקרקע הערבי בירושלים מתואר שם בפרטי פרטים; אלא שלא ברור היה אם השמטה זו נעשתה במכוון על-ידי מונטיפיורי — בשל הסיבה הנזכרת — או שמוכירו ד"ר אליעזר לוזה שהוציא לאור את היומנים בשנת 1890, פשוט פסח על פרט זה. למזלנו שרד מכל היומנים שבכתב-ידו של מונטיפיורי, דווקא יומן זה ממסעו הרביעי, והוא נמצא במחלקת כתבי-היד שבבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. שם, בתאריך 5 באוגוסט 1855 הוא מזכיר בין יתר עיסוקיו באותו יום בירושלים, את 'ההצעה של 40,000 פיאסטר לחכם לוי מיפו תמורת אדמתו שם'. ובתאריך אחר, יפו 27 באוגוסט, נאמר: 'אחרי מספר רב של שעות וימים שחלפו בירושלים, וההוצאות המורכות הכרוכות בהשלמת הקנייה של אדמת רבי לוי יהודה ביפו, אני מוצא ברגע האחרון לשהותי פה, כדי לסלק את דמי הקנייה ולהעביר את בעלות הקרקע על שמי, שאשה אחת אשר לה חזוה-חכירה על חלק מהאדמה, מסרבת עתה לפנותה. היא אמנם הביעה בפני ד"ר לוזה ובנוכחות הרב לוי צער על כוונתי לקנות אדמה זו, אבל הבטיחה שמיד תפנה את החלקה, הבית וכו' מאחר שקנתה לעצמה מקום מתאים יותר למטרתה... עתה חזרה בה והיא דורשת תוספת של 7,000 פיאסטר בשביל שיפור נחלתה החדשה לפני שתחתוב על בעלותי על הקרקע'. בסופו של דבר, אחרי השתדלות מרובה מצדו של ד"ר לוזה הגיעו להסכם, ושטר-המכירה קויים. וזה לשונו:

בינ"ו עמ"י עש"ו

[בעזרת ה' נעשה ונצלית, עזרי מעם ה' ערשה שמים וארץ]

להיות שבעה"ק יפו לצד מזרח הרחק מהעיר כדרך שעה, יש גינה שקורין בערבי באייארא, הידועה על שם מעי' [לת] הרב יאודה לוי ומסומנת במצריה הללו: מצד מזרחה של הגינה נחל עמק, ומצד מערבה רשות הרבים דרך המלך, ומצד צפונה יש גינה ששמה ארד אבו ליל, ומצד דרומה גינה של איליאס מנשה. הן הגינה הנז"ל נוגע אחד עשר קיראט מחלק ארבעה ועשרים להר"ר יאודה לחי הנ"ז, וששה חוצי קיראט נוגע לה"ר חיים אברהם פינסו, וששה וחצי קיראט נוגע לה"ר יחיאל בכר הכהן הי"ו. הנה עתה בפנינו עדים הח"מ [החתומים מטה]

בינו

עמי

עשו

להיות

שבעה יפו לצד מזרח הרחק מהעיר כדרך שנה יש גנה שקורין בערבי באי יאראג הינושה על סם מעט הרב ר' יאודה לוי ומסוימת במזרח הגליל תמיד מזרחה של הגנה נחל עמק . ומצד מערבה רשות הכובים דרך העלק , ומצד לטינה יש גנה שמנה קרד אבו ליל ומצד דרומה ענה של אילייה הגנה הן הגנה הנלל ניגש אהר עטר קוראט נחלק ארבעה עשרים להרי יאודה לוי הגנה ושמה והלי קוראט נוגט להיר חיים אברהם פינקו ושמה והלי קוראט ניגט להיר יאודה לוי הגנה הגנה ענה בפנינו עדים החיים באו המוכרים הללו היינו האשה הכבודה מרת רוזא תיא ואהב בעלה הרייר יאודה לוי הגנה והאשה ח' ליהא בכורה תינו אשת היר חיים אברהם פינקו והמורה שלו כי הוא נקט בשליחות לחול והטח מורשה כדת להיר יוסף זן נון " והאשה ח' גושניא ובכח האשה שיש לה מבעלה היר יחיאל הבקן והיא נחנה כח והאשה כדת לניש והיר יאודה לוי הגנה ולכנה כהר רפאל הבקן היר ח' אבו הנקובים ששמותם בעלי הגנה אשר בעלמם ואשר עפי מורשים כלל באו ואמחלנו החיים , אחם הג עטני עדים גמורים וקנו מעירי קנש במלכ' מ' כחח'יל ובהבו בכל לשון של זכות ויפיו כח' ובכל אופן היוהר מוכיל עפי דת תוהק כהונן ובתחיל ואף חתמו ותנו ביד מע' כבוד אדוננו השר הטפסר הנזיר העמיה לאח' ולעדים אור ערים כשה מורה **סדר משה מונטיפיורי תיר** להיות בידו וכיד וירשו אחריו ולכל הכאים מחבו לשעית ולכות ולרא' מהומחל מתנת סריני בידן נפשינו

הטעם שאכל באונם ויפיו והכרח כלל כי א' בלבוש שלימות ובכפשות חלפות ובדיעות שלימות ומיוסבות . והגנו מורים בפנכם היום כמורה בפני כל חסוב וראוי בהיראה גמורה שירא וקיימא נאמנה ומעתיית דלך בשטאטה ודלך בשכטטה ודלך למיהדר ב' ויומא דגן ועלמם . אף אע"פ שאנחנו כולנו מכרנו והעברנו והחלטנו את כל הגנה הבאי יארא הגנה לארבע ולחכה מחהומא דארעא ועד רום רקוב וכל אשר בחוך הגנה כל האיגלות ופירותיהן ובאריות המים והבתים וכל הבנינים הן בעני אבנים הן בעני של עץ וכל מין זכות הגולה ומעתיית אל הגנה הגנה וכל עין חזקה שיש לנו בענה הגנה הכל כאשר לכל מערנו להשר כבוד מיה משה מונטיפיורי הגנה וליא ולב' היר . בעד כך

ארבעים אלה

פייאקטערה טריקי וקבלנו לידנו כל דמי המכירה כנז בשלימות עפ"א וכך אמרנו להשר מהרמ"ח הגנה זיל זכה והזקן וקנה הגנה הגנה זכה וקנה והזקן מעטא ועשהה ומעשבו סלקנו אח ידיו ויד יא' וכל זכר וכל חזקתו וכל הגנה הגנה וכל אשר בתוכה כוליה גוש נלא נשאר לנו וליושינו ולב' אום שירר של זכות וזקנה בכל הגנה הגנה אלא הכל כאשר לכל מכרנו והחלטנו להשר ומהרמ"ח הגנה וליא ולב' כיוכירה גמורה וחלוטה כדת ובהלכה לזמניות עמ"ק ויהא כח יפה ביד השר מהרמ"ח הגנה וביד באי כחו לבנות ולהרים לגדור ולפרוך לחרוש ולרשוע ולנטוע ולטקור נטוע להורים ולהנחיל להסביר ולהרליף ולתת במתנה לכל מי שירצה ולעשות ככל הגנה הגנה בחיפיו ויכוננו הטוב וכחסף וריון כל כח בחו ואם אינם לי יפוח' בדיהו יק יושע זקן ולעל' של ג' ט"א הן ג' מהומחל הן ג' בהומחל אר יקום ויטען ויטען כדי לנגוש שטר מכרה זו מכלו או ממקלנו יהיו דברי אוחו המערער בטלן ופבוטלן לא שררין ולא קיימין והיו בחרם הנסביר ויבשר שאין בו אגוש וכטוען אחר ימשה ביד חסוב ולא יתעביד ל' דינא כלל לא בדי ולא בלא יעלני ועל יורשנו ובכ' לפנות ולמלך מעל הקונה השר מהרמ"ח הגנה ומכ"כ כל מיני ע"עור שכולם כדי להעמיד כל המכר הגנה בידו וכיר ככ' בשופי והשקט בלי שום ערעור הן מעני ברית והן משאינו כן ברית , ושעבדנו למע' אדוננו השר **משה מונטיפיורי** אה כל נכסינו מקרקעי ואנב ויעלטי דאית לן חרות כל שמיא דקנינו ודנקנה נכתין דאית ליהן אחריות ולתת להון אחריות כלהון והן אחריון וערבאין למע' השר מהרמ"ח הגנה ויח' ויכ' לפיכך מונחן כל דמי הפינו הגנה , וכך אמרו המוכרים הגנה אטינו עדים הח"ח אחם ערים שטר מכירה זו וחובי הפינו הגנה בתבואה בסוף וחתמוהו בכרא כי היבא ללא להוי כמולא דעמיתא רק מכירה גלייה ומפורשות לכל , וכל הגנה קבלנו עלינו לאשר ולקיים בכך תוקף ועשו כביטול מודעי ומודלמ' ו' ובפיקול כל עדי מודעי וכ' כדרך שאבטלין ומודעי ופוסלן ע"מ כגטי נשים באופן לעולם יהיה יד בעהש"ט השר הגנה יכ' על העלונה ויד המערערים כל התחפזנה , כל הגנה נז' דלא כאתמכתא ודלא כטוד בח"ח ובכבועה דאורייתא כל על הגנה , ברם דא' זריבין למודעי והיהא לבאר אשר שט כתי עדים כדבר המכר הגנה וכן כי המוכרים הגנה אינם כתיקים אחר כל ים תהם כתיבתי ירושלם תו' והם שרים כענה יפו וכן כיום אנחנו מעררים החו פעהק ירוש' תו קנינו קנש במלכ' מ' כחח'יל מיד האשה ח' ליהא בכורה אשת היר חיים אברהם פינקו ומיד המורה שלו היר יוסף זן נון הגנה על כל הכתוב ומפירש לטיל ולרא' באח"ח באנו עתה פשיקת ירושלים תו יוס' אלו התנו לנ' והכל שר ובריר קיים

נאם אברהם פינקו

נאם יחיאל ליהא כח' ב'ין

וכך הגה אנחנו עדים החו קנינו קנש בעלכ' מ' כחח'יל מאלה פה עהק יפו היינו עיר האשה הכבודה מרת רוזא ואהב מיד בעלה הרייר יאודה לוי הגנה , ומיד האשה מרת גושניא ובכח האשה שיש לה גש מבעלה היר יחיאל בכר הבקן הגנה על כל הכתוב ומפירש לטיל וע"ר אח"ח באנו עתה כח' אלו שנת המודעי לנ' ויהא כל שריר וכריר ואשת ויזכ' ונכון וקיים

מזכרון סוכות ירושלים

באו המוכרים הללו, היינו האשה הכבודה מרת רוזא ת"מ [תבורך מנשים] ואח"כ בעלה הר"ר יאודה לוי הנ"ז, והאשה מ' לאה בכורה ת"מ אשת ה"ר חיים אברהם פינסו והמורשה שלו כי הוא נסע בשליחות לחו"ל²¹ והניח מורשה כדת לה"ר יוסף ׳ נון, והאשה מ' גועיית ובכח הרשאתה שיש לה מבעלה ה"ר יחיאל הכהן והיא נתנה כח והרשאה כדת למע' הר"ר יאודה לוי הנ"ז ולבנה כה"ר רפאל הכהן הי"ו, כל אלה הנקובים בשמותם בעלי הגינה הנז"ל אשר בעצמם ואשר עפ"י מורשים כנ"ל באו ואמרו לנו הח"מ, אתם היו עלינו עדים גמורים וקנו מידינו קגו"ש במדל"ב מ"כ כתחז"ל [קנין גמור ושלם, במנא דכשר למקניא ביה, מיד כלנו, כתקנת חכמינו ז"ל] וכתבו בכל לשון של זכות ויפוי כח ובכל אופן היותר מועיל עפ"י דת תוה"ק כהוגן וכתחז"ל, ואף חתמו ותנו ביד מע' כבוד אדוננו השר הטפסר הצדיק המאיר לארץ ולדרים אור לשרים כש"ת מו"ה סיר משה מונטיפיורי הי"ו להיות בידו וביד יורשיו אחריו ולכל הבאים מכחו לעדות ולזכות ולראי' מהימנא מחמת שרצינו ברצון נפשינו, שלא באונס ופיתוי והכרח כלל כ"א בלבבות שלימות ובנפשות חפצות ובדיעות שלימות ומיטשבות. והננו מודים בפניכם היום כמודה בפני ב"ד חשוב וראוי בהודאה גמורה שרירא וקיימא נאמנה ואמתיית (!) דלא בהשטאה ודלא בהשבעה ודלא למיהדר בי' מיומא דנו ולעלם, איך אמו"ץ [אמת וצדק] שאנחנו כולנו מכרנו והעברנו והחלטנו את כל הגינה הבאייארא הנ"ז לארכה ולרחבה מתהומא דארעא ועד רום רקיע וכל אשר בתוך הגינה כל האילנות ופירותיהן ובארות המים והבתים, וכל הבנינים הן בניני אבנים הן בנינים של עץ, וכל מין זכות הנלוה ומתייחס אל הגינה הנ"ז וכל מין חזקה שיש לנו בגינה הנ"ז הכל כאשר לכל מכרנו להשר כבוד מו"ה משה מונטיפיורי הנ"ז וליו"א [ולירשיו אחריו] ולב"כ הי"ו, בעד סך ארבעים אלף פייאסטעהר טורקי וקבלנו לידינו כל דמי המכירה הנ"ז בשלימות עספ"א [עד סוף פרוטה אחרונה] וכך אמרנו להשר מהרמ"מ הנ"ז: זיל זכה והחזק וקנה הגינה הנז"ל זכיה וקניה וחזקה מעליא ומעתה ומעכשיו סלקנו את ידינו ויד יו"א וב"כ וכל חזקתנו מכל הגינה הנ"ז וכל אשר בתוכה סילוק גו"ש [גמור ושלם] ולא נשאר לנו ולירשיו ולב"כ שום שיעור של זכות וחזקה בכל הגינה הנז"ל אלא הכל כאשר לכל מכרנו והחלטנו להשר מהרמ"מ הנז"ל וליו"א ולב"כ במכירה גמורה וחלוטה כדת וכהלכה לצמיתות עלמין ויהא כח יפה ביד השר מהרמ"מ הנ"ז וביד באי כחו לבנות ולהרוס לגדור ולפרוץ לחרוש ולזרוע ולנטוע ולעקור נטוע להוריש ולהנהיג להשכיר ולהחליף ולתת במתנה לכל מי שירצה ולעשות בכל הגינה הנ"ז כחפצו ורצונו הטוב וכחפץ ורצון כל באי כחו ושום אינש לא ימחא בירייהו מן

²¹ שליחות זו אינה נזכרת אצל א' יערי, שלוחי ארץ ישראל, ירושלים תשי"א.

יומא דנן ולעלם וכל מי שיבוא הן ברשותינו והן שלא ברשותינו אשר יקום ויטעון ויערער כדי לגרוע שטר מכירה זו מכלו או ממקצתו יהיו דברי אותו המערער בטלין ומבוטלין לא שרירין ולא קיימין ויהיו כחרס הנשבר וכדבר שאין בו ממש וכטוען אחר מעשה ב"ד חשוב דלא יתעביד לי' דינא כלל, לא בד"י [בדיני ישראל] ולא בד"א [בדיני אומות] ועלינו ועל יורשינו וב"כ לפצות ולסלק מעל הקונה השר מהרמ"מ הנ"ז ומב"כ כל מיני ערעור שבעולם כדי להעמיד כל המכר הנ"ז בידו וביד ב"כ בשופי והשקט בלי שום ערעור הן מבני ברית והן משאינו בן-ברית, ושעבדנו למע' אדוננו השר מהרמ"מ הנ"ז וב"כ את כל נכסינו מקרקעי ואגב מטלטלי דאית לן תחות כל שמיא דקנינו ודנקנה נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות כלהון יהון אחראין וערבאין למע' השר מהרמ"מ הנ"ז ויו"א וב"כ לפרוע מנהון כל דמי הפיצוי הנ"ז, וכך אמרו המוכרים הנ"ז אלינו עדים הח"מ, אתם עדים שטר מכירה זו וחיובי הפיצוי הנ"ז כתבוהו בשוקא וחתמוהו בברא כי היכא דלא להוי כמילתא דטמירתא רק מכירה גלויה ומפורסמת לכל, וכל הנ"ז קבלנו עלינו לאשר ולקיים בכל תוקף ועזו בביטול מודעי ומוד"מ [ומודעי דמודעי] כו' ובפיסול כל עדי מודעי וכו' כדרך שמבטלין מודעי ופוסלין ע"מ [עדי מודעי] בגטי נשים באופן שלעולם יהיה יד בעהש"ט [בעל השטר] השר הנ"ז וב"כ על העליונה ויד המערערים על התחונה, כל הנז"ל נז"נ [נכתב ונחתם] דלא כאסמכתא ודלא כטו"ד [כטופסא דשטרא] בח"ח [בחרס חמור], ובשבעה דאורייתא על כל הנז"ל, ברם דא צריכין למודעי והיתה לבאר אשר שני כתי עדים בדבר המכר הנ"ז, יען כי המוכרים הנ"ז אינם במקום אחד כ"א יש מהם בתוככי ירושלם ת"ו ומהם שדרים בעה"ק יפו, והן היום אנחנו העדים הח"מ פעה"ק ירו"ש ת"ו קנינו קגו"ש במדל"ב מ"כ כתחז"ל מיד האשה מ' לאה בכורה אשת ה"ר חיים אברהם פינסו ומיד המורשה שלו ה"ר יוסף ן' נון הנ"ז על כל הכתוב ומפורש לעיל ולראי' באמו"ץ באנו עה"ח [על החתום] פעיקו"ת ירושלם ת"ו יום ב' ו' אלול התרט"ו ליציר' והכל שריר ובריר וקיים וכן הנה אנחנו עדים הח"מ קנינו קגו"ש במדל"ב מ"כ כתחז"ל מאלה פה עה"ק יפו, היינו מיד האשה הכבודה מרת רוזא ואח"כ מיד בעלה הר"ר יאודה לוי הנ"ז, ומיד האשה מרת גועייא ובכח הרשאה שיש לה גם מבעלה ה"ר יחיאל בכר הכהן הנ"ז על כל הכתוב ומפורש לעיל וע"ד אמו"ץ באנו עה"ח בחו' אלול שנת התרט"ו ליצירה והכל שריר ובריר ואמת ויציב ונכון וקיים.

נאם אברהם יצחק הסופר [טרנטנברג]

ונאם שמואל ב"ה בן ציון²².

אשר לרב יהודה הלוי מרגוזא מבעלי הפרדס הנ"ל, מכל מה שנכתב עליו עד כה²³, לא נזכר, כאמור, שהיה פרדסן. ב'הלבגון', ב' בתמוז תרכ"ז, עמ' 199—200 נדפס מכתב שכתב, שבו הוא מזים דברי 'איש נוצרי אחד מאמשטרדם [אשר] הוציא דבה על הארץ, לאמר: כי אוכלת יושביה היא, ולא תחונן פני גריה, והבאים מאמריקה לשם, המה יתנו עדיהם על הדבר הזה כי... רבים מהם מתו, רבים מהם חזרו בעוד נפשם בכפם... בעבור הדבה הזאת מרפים ידי... חברת ישוב א"י... על דברים אלה משיב הרב יהודה הלוי לאמור: '... אנשי אמריקא... רק עשרים נפשות... מהם מתו... ולא יד הארץ היתה, בם, רק הם בעצמם הסבו להם המות, כי ישבו כחדש ימים על חוף הים לחורב ביום וקרח בלילה. וגם זאת, כי הרופא שהביאו עמם, מסיבת היותו חדש ואינו בקי באנפייה ואוירא דארעא, ולכן כל הרפואות שנתן להם... לא להועיל היו. אבל מעת שנתישבו במנוחתם לא מת אף אחד מהם. והם בריאים... ושמחים על כל הטובה שתשפיע להם הארץ בעבודתם... בעוד ימים יגיעו ליפו עוד 40 פאמיליאס. ומוציא הדבה... הוא הקונזול אמעריקני אשר בני האמעריקאנים האלה אינם נוחים ממנו. וד"ל [ודי לחכימא]... ועתה תחזקנה ידי העוסקים במצות ישוב א"י...'

בהמשך דבריו הוא מעודד התיישבות בארץ ומוכיח הבנה רבה בחקלאות, בכך שהוא מונה אחת לאחת את ההוצאות הדרושות לכל משפחה כדי שתוכל להוציא לחמה בשפע מן הארץ. ואם מכאן עדיין אין להסיק שהוא עצמו היה חקלאי, הרי ממכתבו המכוון למונטיפיורי, מיום 28 ביולי 1853, הכתוב אנגלית משני צדי נייר בגודל פוליו²⁴, מתקבלים פרטים מעניינים ביותר ובלתי ידועים עד כה על פעלו ביפו מאז שנת 1833, וכן ידיעות מהימנות על המתישבים האמריקאיים ביפו. וזה לשון המכתב:

בחסדי האל

הריני מצהיר בזה, שאני הוא הישראלי הראשון שבא הנה ליפו (לפני עשרים שנה)²⁵ אחד משבט דן. קראתי בעתונים שחברה אמריקאית — יעניק ה' להם

23 ראה ביחוד א' דרויאנוב, מימים ראשונים, א, תל-אביב תרצ"ה, עמ' 25—34 (שם גם הנוסח הנכון של מצבתו); פ' גריבסקי, זכרון לחובבים ראשונים, יג; 'הלבגון', תרל"ט, עמ' 36 (הספד עליו). וראה גם הערה 25 להלן.

24 נמצא בארכיון הציוני, תיק J33/75.

25 כלומר ב-1833 (תקצ"ג); לפי ל"א פראנקל, שם: 1832. בספר 'התקנות והסכמות', ירושלים תר"ב, סימן נו, דף מג ע"ב, נאמר שרבני כולל ירושלים מסרו 'ביד מע' [לת] כמוה"ר יאודה ב' [ו] מנחם הלוי המכר [נה] מירקאדו הי"ו, העומד היום בגר[ה] יפה [היא יפו]... רשות ויכולת... לגבות מכל איש ישר[אל]... ביפו ת"ו את הגאביל[ה]... באנו עה"ח פעה"ק ירוש[לים] ת"ו בש"א לח[דש] אייר... התקצ"ו ליצירה, ולא כפי שנאמר אצל לונץ, לח ארץ ישראל לשנת תרנ"ט, עמ' 78—82, כאילו הראל"צ רח"א גאגין מינהו לתפקיד הנ"ל (בתרג' לערך). ר' יהודה הלוי נפטר ביפו בי"ז באב תרל"ט בהיותו בן 96 שנה, ומנוסח מצבתו (ראה הערה 23): 'רד'ן שנים שפט יפ[ו]ת"ר' — עולה שהתישב ביפו כבר בשנת תקפ"ה.

חיים ארוכים – רוצה להיטיב ולהועיל לישראלים הנמצאים בזו הארץ הקדושה, והמשתוקקים לספק את צרכיהם ההכרחיים ביותר לקיומם, על-ידי עבודת-אדמה.

אני התחלתי יחידי לעבד את האדמה על-ידי נטיעת גן, כפי שאני עומד לספר לכבודו, ואילו יכלתי לבצע את תכניותי, הייתי גורם לכך שיהודים אחרים היו עושים כמוני, לפי הדוגמא שלי. אלא שידוע לכל אחד, שההתחלות של כל דבר חדש קשות מאד הן, ואף הישמעאלים כאן השתוממו לראות יהודי מעבד את האדמה. על-כן הוצאתי הרבה כסף, ולא נותר לי יותר כדי להמשיך ולעבד חלק הגון מהאדמה שקניתי ושעדיין אינה מעובדת. כדי לעבד אדמה זו (ממנה יכולים יהודים רבים להתפרנס) דרושות הוצאות נוספות, דבר אשר אני חסר. הריני מבקש אותך, אתה אשר תמיד ביקשת להיטיב עם יהודים, לעזור לי לקדם עבודה זו, והי' ישלם לך גמולך. ישנם כאן מכבר מספר אמריקאים המבקשים להיטיב עם היהודים, והם הגברת [קלורינדה ס. אשת] צ'ארלס אלברט מינור²⁶ ואנשיה. אך אין זה מספיק ללא עזרתך, ועל-כן אני מבקש שיתוף-פעולה מצדך. כמו-כן יש ברצוני להודיעך כי בשביל שאיבת המים מן הבאר דרושות לנו שלוש פרדות חזקות²⁷, כי המכונה המעלה את המים להשקות את הגן גדולה מאוד וכבדה מאוד. ולכן ישנן כאן הוצאות מרובות לחבלים ולמספוא בשביל הפרדות, וכן בשביל החזקות אדם הנמצא כאן בקביעות. בשביל כל זה דרושים שלושים לי"ש לשנה. אני שומע מפי האמריקאים הנמצאים כאן שבארצך מצויה מכונה המעלה את המים מהבאר באמצעות הרוח, או על-ידי משאבה המונעת בידי אדם אחד. הם גם ראו את הגן שלי ואת הבאר ואמרו לי שזה מאוד מתאים לבאר שבגני. הואיל ודבר זה ישחרר אותי מהוצאה כל-כך גדולה, הריני שוטח בקשתי לפניך שתואיל לשלוח לי מכונה אחת כזאת, אשר תהיה בשבילי מתנה חשובה ביותר. אני מקווה לקבלה תוך זמן קצר. לכשתגיע מכונה זו אוכל להשקות בעזרתה ארבעה גנים נוספים, מהם יוכלו להתפרנס יהודים רבים. לתשובתך אני מצפה.

עתה הנני להודיעך מה מכיל גן זה הנמצא במרחק חצי שעה מיפו. אורכו בערך 1,664 צעד (סטנפס), ורחבו 1,553 צעד. בצד הדרך נמצא קרפיה שאורכו ורוחבו כ-54 על 54 צעד²⁸, והוא מבוצר היטב על-ידי חומת-אבנים גבוהה. בצפון נמצאים שני חדרים קטנים ובפינה נמצאת הבאר המשקה את הגן. הרוחב כ-8 צעד. בקרבת מקום נמצאים שני גשרים [? מלה מטושטשת] חזקים, 11 צעד אורך

26 הוא נפטר ב-3 בנובמבר 1851 (תרי"ב), והיא ובנה צ'ארלס 'ואחזת מרעיהם מהאגודה... שמו פניהם אל ארץ ישראל' (ראה לעיל, הערה 19).

27 על אובדן פרדותיו ראה 'אוקסידנט', 1854, עמ' 265.

28 המספרים מטושטשים וקשה לקבוע אם אמנם 54 על 54 צעד.

ושישה צעד רוחב בחלק העליון, כדי לבנות עליהם בית. בקרבת מקום נמצא המעיין. בגן נמצאים העצים הבאים :

עצי אתרוג	150
עצי תפוזים	1,350
עצי לימון מתוק	500
עצי לימון	210
עצי תפוח, אגסים, מישמש וחבושים	500
עצי תות	1,200
עצי שקדים	100
עצי תמרים	50
עצי זית, תאנים וגפן	50
עצי רימון	1,200

בס"ה 5,310

כמו-כן נשאר חלק גדול מן האדמה בלתי מעובד, וכאשר תשלח לי את המכונה – אוכל לעשות עוד ארבעה גנים בשביל ישראלים.

הקבוצה האמריקאית התיישבה עתה קרוב ליפו בסמוך לגני. יהודים מירושלים העובדים אתם, חרוצים ושמחים ללמוד את מלאכת עבודת-האדמה. ישנם עוד מהם הרוצים ללמוד, אך הדבר לא ניתן להם מחוסר אמצעים. אני מבקר אותם מדי פעם²⁹ ושמח לראותם מתקדמים יפה. בשנה שעברה הם נמצאו בסביבות ירושלים [בארטס] ואף-על-פי שהיו להם קשיים גדולים ומכשולים רבים, הם קדמו מאד את החקלאות, ועודדו ועזרו לאחינו ביהודה. אבל ביפו, כאן הרבה אדמה טובה ואין מכשולים. אני חש כלפיהם הערכה רבה, ומשאלתי שבני עמי ביפו ישתלבו בעבודה זו, כאשר ידידים טובים מאמריקה יעזרו לנו בכך. אעשה ככל שביכלתי לעודד עבודת-אדמה בין אנשי קהילתי המונה שבעים משפחות³⁰. כל זה נכתב על-ידי הרב הנמצא כאן, והוא הפקיד הממונה על היהודים המתפללים לאל, לשלומך. רפאל יהודה מנחם לוי, יפו 28 ביולי 1853 [ובעברית חתום] הצעיר רפאל יאודה בכמוה"ר מנחם הלוי הי"ו ס"ט.

29 ראה 'אוקסידינט', יולי 1854, עמ' 201.
30 בשנת 1865 כותב ל"א פראנקל, שם, שהם 'כעת חמש וששים משפחות'.

זוה לשון המכתב במקורו :

BY THE GRACE OF GOD

I am going truly to say that I am the first of the Israelites Who came here in Jaffa (20 years ago) one of the tribe of Dan. I have heard in the news papers that the American Company, God grant them a long life, wish to do good & benefit the Israelites who are in this holy land, desiring to obtain the necessary things of life by cultivating the land. I began alone to cultivate, by planting a garden as I am going to say to you, and if I could accomplish my Ideas, (by seeing by example me) I would cause the other Jews to do the same. But it is known to every one that the begining of every new thing is very difficult, and all the Mahomedans were astonished at seeing a Jew cultivate the ground. Therefore I have spent much money, and I have no more to go on with a good part of my land which I bought still remains uncultivated. To cultivate this ground (from which many Jews might live) it requires further expenses for which I have not [— — —]

I beg you who want to do well to the Jews, to aid me to advance this work and may God pay you. There are already here some Americans who want to do well to the Jews, that is Mrs Charles Albert Minor & Co. But this is not sufficient without your help. Therefore I ask your concurrence. I also make you know that for the drawing of the water are necessary three powerful mules because the machine which brings up the water, to water the garden is very big & very heavy and without artifice. Therefore there are many expenses for ropes and Barley for the mules and one man to

be present there always. For all these are necessary every year, thirty pounds. I hear from the Americans who are here that in your country there is a machine which takes out the water by the wind or a pump drawn (driven) by one man. They also saw my garden and well &, told me it is very corresponding to my garden well, as this would discharge me from such great expence, I pray you to send me one of these machines, and it will be a great present for me, & I hope I may have it in a few (short) time. Whenever this machine will come, I can water four gardens from which can live (support) many Jewish men, and I expect your answer. Now I am going to say to you what this garden contains, half an hour distant from Jaffa its length is about 1664 steps, & its breadth 1553 steps, near the road is the yard about -54 steps in length & breadth, well fortified with a great stone wall. On the north there are two small rooms, at the corner is the well which waters the garden. The breadth is about 8 steps, near it two strong arches [?] 11 steps long and six broad on the top to build a house upon. Near it is the cistern. In the garden are the following trees: 150 citron trees, 1350 orange trees, 500 sweet lemon, 210 lemon trees, 500 apple, pear, apricot & quince trees, 1200 mulberry trees, 100 almond trees, 50 date trees, 50 olive, figs & grapes, 1200 pomegranate trees, altogether 5310. Also a great place of land remains without culture & whenever you send me the machine, I can do also four gardens for Israelites.

The American company are now settled near Jaffa in the neighborhood of my garden. They have Jews from Jerusalem labouring with them who are industrious & pleased to learn agriculture, also others wish to learn but can not for want of more means. I often visit them & rejoice to see that they progress well. They were near Jerusalem last year and though they had great difficulty & oppositions they raised very good American produce & encouraged & helped our bretheren in Judea. But in Jaffa there is much good land & no oppositions. I feel a great regard for them & desire that my people in Jaffa should engage in this work if good American friends will help us. I will do all I can to promote the learning of agriculture among my congregation of 70 families.

פרדס מונטיפיורי'

All these are written by the Rabi who remains here, he is procurator of the Jews who does prayers to God for you.

Raffael Judah Menahem Levi

Jaffa 28th July 1853.

הצעיר רפאל יאודה

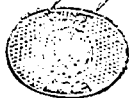
בכמורה"ר מנחם

הלוי הי"ו

ס"ט

*All these are written by the Rabi who remains here, he is the procurator of the Jews, who does prayers to God for you. —
Raffael Judah Menahem Levi. —
Jaffa 28th July 1853. —*

הצעיר רפאל יאודה
בכמורה"ר מנחם
הלוי הי"ו
ס"ט

לזכותו של הרב יהודה הלוי מרגוזא יש לזקוף גם את ראשית ענף האתרוגים הכשרים בארץ-ישראל, שהפך למקור פרנסה למשפחות רבות. כשהתעוררה שאלת כשרותם של אתרוגי יפו, וחכמים משכו ידיהם מהם מחשש הרכבה, 'העיד הספרדי מוהר"ר יהודא הלוי הי"ו כי הוא שנטע גרעיני קורפו בגן השר משה מונטיפיורי הי"ו, ומהם לקחו בעלי הגינות ונטעו בגניהם'³¹.

פרט לפרדסו של הרב יהודה הלוי, נמצא אז ביפו עוד פרדס יהודי, של איליאס מנשה, אשר גבל בפרדס שקנה מונטיפיורי — כפי שמסתבר משטרי-המכירה הנ"ל — ושאי-למלא גבל בו, לא היינו יודעים על מציאותו, כשם שיייתכן שאיננו יודעים על מציאותם של פרדסים אחרים של יהודים ביפו באותה תקופה, כאותה אשה שמאנה לפנות את חלקה ב'פרדס מונטיפיורי'. והקביעה שהפרדסנות היהודית בארץ מתחילה עם 'פרדס מונטיפיורי', שנקנה כביכול מערבי ב-1855, טעונה לא תיקון בלבד, אלא גם חקירה מחודשת מעיקרה.

31 קונטרס פרי עץ הדר, ירושלים תרל"ח, עמ' 7.

יצחק בן צבי בפתח הצריף